

MODUS AND ITS METAMORPHISATION IN STRUCTURE OF STAGE AND THEATRICAL HERITAGE OF JULES MASSENET

MODUS A JEHO METAMORFIZACE VE STRUKTUŘE JEVIŠTNĚ DRAMATICKÉHO ODKAZU JULESE MASSENETA

PhDr. Karel Dichtl

Host lecturer at European Universities, Czech Republic

Abstract

French opera composer Jules Massenet (1842 – 1912) became famous as a master of lyric opera thanks to an amazing variability of music expressions which he used. The applied modus and its numerous participiences appears to be peculiar in many of author's opuses. The author deals with the modus in numerous varieties of lyric and dramatic interpretations. Particularly, this composition tool becomes relevant in recognition of tectonics, structure and arrangement. His functionality, rationality, consciousness depicts in many works of art perspective of multifunctionality and multipurpose cognition. The article deals with the description of variety of modus renderings in the composer's operas which became a valuable part of the opera heritage of the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century.

Key words: Massenet, opera, modus, flexibility, variability, rendering, structure

Abstrakt

Francouzský operní skladatel Jules Massenet (1842- 1912) proslul jako Mistr lyrické opery díky značné variabilitě použitých hudebně výrazových prostředků. Svérázným použitím se jeví modus a jeho četné participience v mnohých autorových opusech. Modus traktuje autor v četných varietách lyrického a dramatického ztvárnění. Právě tento kompoziční prostředek se stává relevantním v poznání tektoniky, strukturální složky a faktury. Jeho funkčnost, racionalita, uvědomělost tak v mnohých titulech dotváří hledisko multifunkčnosti a víceúčelového poznání. Text se zabývá popisem různorodého ztvárnění modu v operách skladatele, které se staly hodnotnou součástí operního odkazu 2. poloviny 19. a počátku 20. století.

Klíčová slova: Massenet, opera, modus, pružnost, variabilita, ztvárnění, struktura

Úvod

Specifickým prostředkem ve strukturálních koncepcích Massenetovy operní literatury se stávají četné ekvilibristiky exponace modů a jejich bohatá metamorfická. Modus tak participuje na syžetu Massenetových oper v neotřelých polaritách zvukové sytosti a jemnosti,

rytmické propracovanosti, melodické rozvážnosti i spontaneity, harmonické koncentrovanosti a stává se objektivním poznáním racionality a individuality percepčního procesu.¹

Modus v příslušných kumulativních spektrech

První rovinou poznání se stává exponace modu ve formě řetězení příslušných spekter, což lze doložit například v operě *Werther*, kde ve 3. scéně 1. jednání autor segmentuje profilace modu v augmentacích v D Dur na tónice v autentických závěrech v synkopické rytmické technice v celém taktu². Další řetězení modů lze sledovat v operě *Cherubín*, kde v 6. scéně 2. jednání skladatel kumuluje 1. modus ve vyklenutí melodiky do čisté kvinty v H Dur v šestnáctinových a celých notových hodnotách. 2. modus traktuje na velké sextě v d moll v tečkované rytmice ve vyklenutí melodiky do malé nóny a dále v tritonovém posuvu v 82. taktu.

Toto řetězení dotváří hutnost a ucelenost faktury³.

Modus a jeho interpolativní profilace

Další varietou spodobnění modu⁴ se stává jeho intervence do interpolativních pasáží. To lze doložit například identifikací 8 taktového modu v operě *Cléopâtre* ve 4. scéně 3. jednání. Zde Massenet utváří modus v interpolaci v Des Dur v propozicích měkce malého septakordu v oscilaci s tvrdě velkým septakordem v tečkované rytmice a modus zde akcentuje idiomatiku působivé mikrostrukturální formace.

Exponace modů v leitmotivických profilacích

Komponista též intervenuje mody do leitmotivických úseků, což lze doložit na příkladu 4 taktového leitmotivu v operě *Navrážka* ve 3. scéně, kde v taktech číslo 38 – 41, 77- 80, či 121 – 124 imponuje modus v celotónově utvářených formacích a v mimotonálních dominantách v basu i v mutantu v Es Dur v sopránech a altech. Leitmotiv tak intenzifikuje variabilní profilaci modusového ztvárnění.

Modus a mutantní substituentnost

Zcela relevantním prvkem v profilacích modu se stává jeho substituentnost⁵ v příslušných mutantních stylistikách. Například v operě *Manon* skladatel etabloje 1. modus v mutantu v Cis Dur na subdominantě v pastosech smyčců a dechů, 2. modus substituuje mutant v tříčtvrtečním taktu v F Dur na subdominantě v 6 taktovém rozsahu v climatických motivu o malou sekundu.

Mutant tak vytváří dynamičnost strukturace v příslušných etablovaných modusových stylistikách.

---

¹ O struktuře opery blíže in Dichtl, 2018, s. 3.

² O modech v operě in Dichtl, 2019, s. 2.

³ O díle též Trojan, 2001, s. 145.

⁴ O významu modů v Massenetově tvorbě též Schonberg, 1996, s. 255.

⁵ Substituentností modů se zabývá Schneider, 1908, s. 102 – 103.

Zvuková členitost a modusová extravagantnost

Nesmírně zajímavým se jeví hledisko intervence modu do zvukově polychromatizovaných pásem v podobě vrstvení 3 modů v opeře *Cherubín*⁶ v 5. scéně 1. jednání, kde autor exponuje sytost zvuku v alterovaných septakordech na dominantě v Es Dur. Zvukový odstín zde fabuluje okázalost dynamických gest v tutti ve forte v celém taktu a pulsujících celých, půlových a šestnáctinových notových hodnotách.

Melodický modus a jeho progresivita

Progresivním prvkem ve strukturálních propozicích skladatelových operních výtvorů se stává nejen rytmický, ale i melodický modus. Autor volí techniku montáže melodického modu v rytmických, dynamických, tempových a harmonických modifikacích. Například v 6. scéně 1. jednání opery *Griselidis* komponista zabarvuje 2 melodické mody v taktech číslo 38 – 46 a 62 – 68 v alterovaných septakordech na dominantě v C Dur a Ges Dur v synkopických a tečkovaných rytmických varietách, či stmeluje dynamické odstíny v polohách mezzoforte a piano pianissimo, či forte v tempových metamorfózách Allegro risoluta a Andante sostenuta. Progresivita melodických modů spočívá především na jejich funkční profilaci, melodické invenčnosti a kompoziční uvědomělosti.

Syntetičnost

Dominancí modusové stylistiky se v massenetovské jevištní dramatique stává hledisko příslušné syntetičnosti, což lze sledovat například v opeře *Le Cid*, kde autor exponuje 3 melodické a 2 rytmické mody ve finální ploše 3. jednání na principu leitmotivických profilací. Massenet volí tóninová spektra durového tónorodu v oscilacích celého, šestiosminového a dvoučtvrtečního taktu, dále allegrovou, andanteovou a larghettovou tempovou variabilitu.

Mody jsou zde exponovány na dominantě, 3. a 6. stupni a vytváří zkratkovitost v příslušných autocitacích ve 4 – 6 taktových rozpětích.

Syntetičnost lze sledovat i v exponaci modu na spodní mediantě v Des Dur ve 2. scéně 3. aktu opery *Amadis*, kde komponista modeluje modus v turrata perfektně v celých notových hodnotách.

Rotace a fiktivní cadenčnost

Též exponace melodického a rytmického modu ve fiktivních kadencích a v příslušných rotacích kolem centrálního tónu cis dotváří v opeře *Werther* a sice ve 3. scéně 2. jednání základní stavební kámen k pevnosti tektoniky v taktech číslo 68 – 79 a 111 – 128.

Fiktivní kadence a rotace zde umožňuje lokalizovat modus do příslušných mikro a makrostrukturálních úseků.

Modus a polystrukturální funkčnost

Specifickým artiklem v modusové konceptualizaci se stává i jeho etablace v polystrukturálních zvukově bohatě členěných blocích. Tato mnohavrstevnatost koncentruje svou modusovou aktivitu například v opeře *Tereze*. Skladatel zde segmentuje melodický

---

⁶ O modech též Harding, 1970, s. 141.

modus v polytonálních kontrastech ve dvoučtvrtečním taktu ve 3. scéně 1. jednání v taktech číslo 68 – 77 a 91- 94.

Zvuková členitost tak dotváří stylistiku modusové emancipace v četných augmentacích a diminucích a modus zde intenzifikuje dramatickou fabuli kompozice v bezprostřednosti a temperamentnosti své profilace.

Multispektrální horizont

Paradigmat bohaté strukturální členitosti též provází modusovou stylistiku ve své vyhraněnosti a multispektralitě. Massenet si byl vědom bohatě propracované stylistiky a tvárnosti faktury a právě modus zde dotváří sui generis potenciál k víceúčelové funkčnosti.

Bohatá patternová ohraničenost, latentnost, organičnost, kontinuální provázanost, intermitentnost, příslušné mikrostrukturální rytmické fazetace modu tak naplňují podstatu mnohotvárnosti.

Modus tak v Massenetových operách nabývá propozic invenčnosti, dynamičnosti strukturace a obohacuje fakturu o zcela promyšlený diapazon hudebně výrazové sdělnosti.

Senzibilizace

Příznačným artiklem v modusovém typu se stává i příslušná sentimentální orientace, což lze identifikovat především v hluboce lyricky procitěných profilacích. Například v opeře *Cendrillon* sledujeme koncepci sensitivně orientovaných modusových ploch ve 2. scéně 1. jednání v oktávových vedeních altů a sopránů, v okázalých gestech jemně protkané emocionalizace smyčcových pastos v basových komplementacích, kde lze sledovat polohy modu v četných diminucích v mikrostrukturálně laděné 10 taktové ploše v jemných legátizacích a v melodických obloucích v Cis Dur ve tříčtvrtečním taktu.

Senzibilizace modusové efektivity tak i v tomto díle konturuje lyrismus a individualismus kompoziční techniky.

Efektivita modu ve zvukových blocích

Zajímavě konfiguruje Massenet efektivitu modu v příslušně tvarovaných zvukových blocích v dílčích izolacích, což dokládáme na příkladu 4. scéně 2. jednání opery *Amadis*, kde modus saturuje bohatou strukturální funkčnost ve 2. melodickém bloku v taktech číslo 69 – 72 a 81 - 85 v Des Dur a b moll v izolacích hobojů, fléten, 1. houslí a harfy v celém taktu. Blokovost zde eruduje bohatou modusovou členitost a osamostatňování jednotlivých zvukových barev.

Local colore

Specifičností modusového ztvárnění se stává i okolnost local colore zvukového zbarvení v příslušných neofolkloristikách, což lze akceptovat v projevech hispanismu ve ztvárnění andaluského folkloru v operách *Cherubín a Don Quijote*. Mody zde participují na kompoziční fabuli v dílčích instrumentálních mezivětech, či sólových vokálních číslových úsecích.

Například v opeře *Don Quijote* typizujeme modus v bohaté sonoristice klarinetu, fléten a smyčců v Dulcineiných kreacích v 1. a 2. jednání titulu, či v opeře *Cherubín* v mezivěť v 5. scéně 1. jednání a v exkluzivně ztvárněné modusové stylizaci v partu Cherubína v jemných kaskádách ornamentik ve fagotech, flétnách, hobojích a smyčcích v G Dur v propozicích alterovaných nónových akordů ve 4. scéně 2. jednání.

Korigování radikální dramatické expresivity v dílčích patopoizacích

Příznačným artiklem radikálně expresivně utvářených patopoizací se stává její korigování dílčími glissandovými postupy v příslušných modech ve fabulaci působivých etophonizací.

Tento fakt dokumentujeme na příkladu 4. scény opery *Navářanka*, kde skladatel modeluje 8 taktový modus v etophonizacích v celém taktu v D Dur v patopoizacích v ambivalenci impresí a expresí.

Modus zde etabluje svou propozici i v plejádě turrata aucta postupů a vytváří jedinečný segment melodické aktivizace. I v operě *Král z Lahoru* Massenet emocionalizuje pestrobarevnou fabulaci modu v korigování expresivní impulsivity v příslušných legátových obloucích v 5. scéně 2. jednání v taktech číslo 36 – 42 a 68 – 75.

Hegelianismus a modusová konceptualizace

Široké pole modusové výrazovosti lze aplikovat i na Hegelovu filosofickou triádu teze, antiteze a syntéze.

Modusová strukurace zde plně koresponduje s tezí v úkaze tezovité melodičnosti, recitativnost modusové stylistiky lze sledovat v operě *Don Bazan*, kde autor modeluje modus v secco recitativních proporcích a antitezi specifikuje vyhraněnost modu v protihlasech v basu například v operě *Le Cid*.

Extenzifikace modusového ztvárnění

Modus lze identifikovat v Massenetových operách nejčastěji:

- v instrumentálních interpolacích
- v leitmotivických profilacích
- v mezivětách
- v neofolkorně laděných úsecích
- v číselných sólových úsecích
- v metaznacích
- v augmentacích a diminucích
- ve zvukových blocích a izolacích
- v concerto grossových stylistikách

Závěr

Jules Massenet ve svých operních kompozicích ztvárňuje pružnost tektoniky a strukturální vytríbenost právě z hlediska modusového ztvárnění. Právě tento kompoziční prostředek obohacuje fakturu o její dynamičnost, členitost a výrazovou hlubokou propracovanost.

Sledovali jsme variety ztvárnění modu v autorových operách, stanovili a vyhodnotili pozici tohoto prostředku v avizovaném komponistově odkazu.

Modus se tak stává zcela dominantním úkazem v kompoziční koncepci mnohých autorových děl a Massenet nešetří při jeho exponaci bohatým využitím hudebně výrazových prostředků.

Literatura

1. Dichtl, K. (2019). *Několik poznámek k exponaci melodických modů v Massenetově jevištně dramatické literatuře*. Tábor, 2019
2. Dichtl, K. (2018). *Několik poznámek k syžetu Massenetových operních kompozic*. České Budějovice, 2018
3. Harding, J. (1970). *Massenet*. London, 1970
4. Schneider, L. (1908). *Massenet*. Paris: L homme le musicien, 1908
5. Schonberg, H. (1996). *Životy velkých skladatelů*. Praha: BB art, 1996
6. Trojan, J. (2001). *Dějiny opery*, Praha: Paseka, 2001

Contact

PhDr. Karel Dichtl

Host lecturer at European Universities, Czech Republic

Email: k.dichtl@seznam.cz